№ 186 Հոկտեմբերի 8 (20) 1881 Հոկտեմբերի 8 (20) № 186

ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի, կէս տարվանը 6 ռուբլի։
Առանձին համարները 5 կոպէկով։

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ։

Ստորագրագրայիր պիտում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція «Мшакъ»

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի եւ տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով։

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր տողին 2 կոպէկ։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Քաղաքական մտածմունքներ։—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ։ Ներքին լուրեր։—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ։ Անգլիա։ Ֆրանսիա։ Գերմանիա։—ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ։ — ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ։ — ՑԱՑՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ։—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ։ Հայ պանդխտաց առողջական վիճակ։

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՄՏԱԾՄՈՒՆՔՆԵՐ

—

Այժմ աւելի և աւելի յայտնվում է թէ Թիւրքիան անկեղծ չէր հայոց խնդրի վերաբերութեամբ։

Թիւրքիան ինքն ծածուկ կերպով գրգռեց անկարգութիւնները Եգիպտոսում,—յետոյ պատասխանում է պետութիւններին, որ առ ժամանակ պէտք է յետ գցի հայոց խնդրի լուծելը, որովհետև իր ամբողջ դիպլոմատիան զբաղված է այժմ Եգիպտական հարցով։ Թիւրքիան ինքն նպաստում էր քիւրդերի արշաւանքներին պարսից սահմանների վրա,—իսկ այժմ պատասխանում է ռուսաց կառավարութեանը, որ շատ ցաւում է թէ չէ կարող անյապաղ ձեռք տալ Հայաստանի մէջ ռէֆորմների մտցնելու գործին, քանի որ քիւրդերը խաղաղացրած չեն դեռ ևս, որովհետև բարենորոգումների մտցնելը ապարդիւն կը լինի, քանի որ երկիրը դեռ ևս խռովութեան մէջ է։

Մի լաւ ապացոյց նոյնպէս որ Օսմանեան պետութիւնը անկեղծ չէր հայոց խնդրի լուծման վերաբերութեամբ, այն իրողութիւնը կարող է լինել, որ Վիէննայի մէջ հրատարակվող ֆրանսիական „Ժուրնալ դ'Օրիան" շաբաթաթերթը արգելվեցաւ Թիւրքիայում, չը նայելով որ այդ լրագիրը իր բոլոր յօդուածներում հայոց խնդրի վերաբերութեամբ երբէք մի խիստ խօսք ասած չէ նոյն իսկ Թիւրքայ բարձր կառավարութեան կամ Սուլթանի դէմ, ընդհակառակն խօսելով գաւառական պաշտօնեաների զեղծումների և քիւրդ աւազակների հարստահարութիւնների մասին, մի նոյն ժամանակ աշխատում էր համոզել թիւրքաց կառավարութեանը թէ Հայաստանի մէջ ռէֆորմների մտցնելը և հայոց ազգի պէս մի հաւատարիմ, ընդունակ և աշխատասէր ազգի օրինական պահանջների բաւականացնելը, տալով նրան նահանգական, փարչական ինքնավարութիւն,—օգուտ է նոյն իսկ Թիւրքայ կառավարութեանը։ Երբ նահանգները բարեկարգ, բաղդաւոր կը լինեն, այն ժամանակ և ամբողջ պետութիւնը հարուստ, բարեկարգված և երջանիկ կը լինի,—ահա այս էր „Ժուրնալ դ'Օրիան" լրագրի պրինցիպը։

Եւ այնու ամենայնիւ, այդ լրագիրը, որ հայերի օգուտները պաշտպանելով, պաշտպանում էր նոյն իսկ Թիւրքիայի շահերը, արգելվեցաւ Թիւրքիայում։

Պարզ է, ուրեմն, որ Բ. Դուռը անկեղծ չէ դէպի հայոց խնդիրը, եթէ իր շահերը չէ ըմբռնում և ուրեմն ոչ բարեկարգութիւն է կամենում մտցնել Հայաստանի մէջ, ոչ էլ այդ մասին լսել մի խօսք անգամ ուրիշների լերանից։ Պարզ է, ուրեմն, որ Թիւրքիայի միակ նպատակն է հայոց տարրը կատարելապէս ջնջելու աշխարհիս երեսից։

Դ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

«Մշակի» ներկայ համարում արտատպում ենք «Մասիս» լրագրից դոկտոր Փեշտիմալճեանի «Հայ պանդխտաց առողջական վիճակ» վերնագրով յօդուածը։

—

Սեզ հաղորդում են հետեւեալը։ «Թիֆլիսի Կաթողիկէ սուրբ Գէորգի եկեղեցու ուխտաւորների սենեակները բոլորովին նորոգել է տուել այդ եկեղեցու երեցփոխանը։ Բայց այդ սենեակների ահագին արդիւնքը մնում է մինչև այսօր տէր-Գէորգ քահանայի ձեռքը։ Թեմական տեսչութիւնը հաստատվելուց յետոյ այդ քահանան, որպէս հնամոլ ուսուցիչ, զրկվեցաւ այդ եկեղեցու դպրոցների մէջ ուսուցչի պաշտօնը վարելուց։ Բայց քահանան աշխատեց փակել տալ օրիորդաց դպրոց, իսկ այժմ և տղայոց դպրոցն էլ փակվում է։ Ո՞ւր են գնում արդիւնքները. յայտնի չէ։ Ամենքին յայտնի է որ սուրբ Գէորգի եկեղեցին Թիֆլիսի առաջին եկեղեցին է և այնքան արդիւնք ունի, որ կարող է ոչ թէ միայն երկու դասարանից բաղկացած դպրոց պահել և դպրոցի վրա յատկացնել, ինչպէս այժմ, 1200 ռուբլի, բայց կարող էր իր արդիւնքով պահպանել մի պրոգիմնազիա անգամ։ Զարմանալին այն է որ տէր Գէորգի արածի վրա մինչև այժմ ոչ ոք ուշադրութիւն չէ դարձրել։ Մինթէ երեցփոխանն էլ այդ բոլոր անկարգութիւնների վրա ուշադրութիւն չի դարձնի և չի բողոքի դրա դէմ։ Պարոնի ուշադրութիւնն ենք դարձնում և այն բանի վրա, որ եկեղեցու բեմի եաւը չինված են մի քանի արտաքնոցներ ուխտաւորների համար. դա շատ անվայել բան է։»

—

«С. Петерб. Вѣд.» լրագիրը հաղորդում է որպէս լուր, որ պետական բարձր շրջաններում յարուցված է հարց թոյլ տալ նահանգական զէմստվոների ընտրված անձինքներից մի քանիսներին պետական խորհրդի մէջ անդամ համարվել։ Ասում են որ այդ ընտրված անդամները կը մասնակցեն պետական խորհրդի նիստերին այդ խորհրդի եղած անդամների հետ հաւասար իրաւունքով։ Բայց դեռ ևս յայտնի չէ թէ որքան թով կը լինեն այդ նոր անդամները համեմատելով թագաւոր Կայսրից նշանակված անդամների թի հետ։

—

ՇԱՄԱԽՈՒՑ մեզ գրում են որ այդ քաղաքի հասարակական կեանքի մէջ ոչինչ մխիթարական բան չէ նշմարվում. քաղաքի փողոցները անկարգ դրութեան մէջ են, վաճառականութիւնը շատ ընկած է, քաղաքի շրջականերում յաճախ պատահում են աւազակութիւններ ու մարդասպանութիւններ։ Բացի նրանից առաջին պիտոյքի մթերքները շատ թանդացել են և վերջապէս քաղաքում և շրջականերում տիրում է կարմրուկ հիւանդութիւնը, որ մանուկներից շատ զոհեր է տանում։ Թղթակիցը աւելացնում է որ Շամախու հայ հասարակութիւնը բաժանված է երկու հակառակ, միմեանց թշնամի կուսակցութիւնների վրա, որոնք միմեանց ձեռասում են ամեն ազգային գործերում։

—

Մի հալլարարցի պարոն մեզ հաղորդում է որ Հալլարարի հայ քահանաների մեծ մասը, հէնց որ ազատ ժամանակ են գտնում, հաւաքվում են հրապարակի վրա և զբաղվում են դարդակախոսութիւններով։ Նամակագիրը հարցնում է՝ արդեօք տէր-հայրերը աւելի լաւ պարապմունք չեն կարող գտնել, մանաւանդ լաւ գիտենալով որ հալլարարցիները կարօտ են իրանց հովիւների օգնութեան, բարոյապէս և մտաւորապէս զարգանալու համար։

—

ԱԽԱԼՑԽԱՑԻՑ մեզ գրում են։ «Մեր քաղաքի հայոց դպրոցներում մեծ զեղծումներ են գործվում, թէև գրեթէ ոչ ոք չէ գրում այս մասին մեր լրագիրներում։ Խեղճ վարժուհիները շատ անգամ, առանց որ և է պատճառի, գուցէ միայն այն պատճառով որ չը կարողացան դուր գալ այս կամ այն տեսչին, կամ նշանակութիւն ունեցող վարժապետին, կամայական կերպով արձակվում են դպրոցներից։ Վարժապետներից մի քանիս չեն կարող թողնել նահապետական սովորութիւնը անխնայ ծեծել աշակերտներին և աշակերտուհիներին։ Դպրոցների հոգաբարձուների ժամանակը լրացել է, բայց նրանք չեն կամենում հաշիւ տալ։»

—

ՔՈՒԹԱՑԻՍԻՑ մեզ գրում են։ «Այստեղ լուր է տարածվել, որ իբր թէ Սամտրէդի կողմը, որ գտնվում է Քութայիսի և Փոթիի մէջ, հրէանեկալ կենօք, օդաւէտ վայրերու, առաքինի մի շրջանի մէջ և մեծերու հսկողութեան ներքև, ինչ կերպով կենցաղելու տրամադիր է, ճիշդ այն պահուն ուր կիրքերն կը զարթնուն և երբ նա մոռացութեան մէջ և եթ կորոնէ իր ցաւոց սփոփանքն։

* * *

Սակաւաթիւ են յոյժ Կ. Պոլսոյ այն պանդուխտներն՝ որք պատահմամբ մի բացառիկ դրութեան մէջ կը գտնուին։ Նոքա իսկ որք մասնաւոր տուներու մէջ կը ծառային, տանն ամենէն վատառողջ անկիւնն կը բնակին։ Տունին մէջն են, բայց տուն չեն։ Իսկ մեծագոյն մասն խրճնուած խուցերու, բաղնիքներու, գոց կրպակներու մէջ, ուր արեգակն մուտք չունի, ուր օդն շրջան չունի, գիշերուան հանգստութիւնն կը խնդրեն այն տաժանելի հոգնութեան փոխարէն որ ունեցել են ցերեկն, օդային ամեն անհարթութեանց ենթարկեալ։

Բանւոր պանդուխտներուն քաջառողջութեան աննպաստ մի պարագայ է նաև նոցա թէ մարմնոյն և թէ բնակութեանց յետին ծայր անմաքրութիւնն, որոց վերայ մի գաղափար ստանալու համար պէտք է, արհեստական պարտաւորութենէ մղեալ, բժշկացս պէս ի մօտոյ զայնս ստուգելու առիթն ունենալ։ Թող պատմեն մեր ազգային արհեստակիցներն թէ ինչ զգացում է որ կը պատէ իւրեանց անձն, երբ կայցելեն այդ ախտագոյացուցիչ որջերն, և ինչ պայքար է անողոք նոցա ուղեղին մէջ՝ երբ մի և նոյն պահուն գիտական ուշադրութիւնն կը խառնի այն տխրաբեր ցասման հետ որ կը ծնուցանէ այն տեսարանն ամեն հայու։

Եւ թող չը կարծեն թէ սուր և երկարօրեայ հիւանդութիւններն պատահական բաներ են այդ խեղճերու մէջ։ Նոցա ընդդիմակայութիւնն ոչ աւելի է ախտաբեր հանգամանաց քան դիւրակեաց քաղաքացւոյն։ Նոքա որք կը տեսնեն փողոցներու անկիւններն յաղթանդամ և քաջառողջ բեռնակիրներ, չը կասկածին թէ քանիներ ևս կան որք կը հեծեն անդին, և թէ քանիներն այսօր նոցա տեսածներէն, կը կրեն արդէն իւրեանց մարմնոյն խորերն մի անբուժելի ախտի բողբոջն։

Ենթարկեալ լինելով ամեն տկարացնող հանգամանաց, արբեցողութիւնն ևս նոցա օգնութեան գալով, կարելի չէ որ երկար ատեն պահեն նոքա այն քաջառողջութիւնն որ բերել են իւրեանց հետ իբր միակ դրամագլուխ և զոր վաղ կամ անագան պիտի կորուսանեն։

* * *

Ըստ մեր մասնաւոր գիտողութեանց և ըստ վկայութեան մեր ազգային արհեստակցաց, սուր հիւանդութեանց հաւասար են նաև նոցա ստացած երկարօրեայ ախտերն։ Ընդհանային հիւանդութիւններէ առատ մի բաժին ունին պանդուխտներն, վասն զի ուրիշներէ աւելի կը վտանգեն իւրեանց մարմնոյն։ Սուր հիւանդութեանց մէջ գլխաւորապէս կը նշմարուին թանչք (տիսանթրի), յօդացաւ (ռիւմաթիզմ արդիքիւլէր), ընդհատ ջերմք (ֆիէվրը էնթէրմիթանթ), թոքատապ (բնէօմոնի), բայց մանաւանդ անընդհատ ջերմն (ֆիէվրը

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՀԱՑ ՊԱՆԴԽՏԱՑ ԱՌՈՂՋԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿՆ

—

Պանդխտութիւնն անընդհատ կը հեռացնէ մեր հայրենիքի հողէն ժողովրդեան թարմ զօրութիւնն։ Հազարաւոր երիտասարդք կը գնան երկար տարիներ չրջիլ անբեղուն քաղաքաց նեխեալ օդին և անբարոյականութեան մթնոլորտին մէջ։ Անդ կը թողուն իւրեանց առողջութիւնն և կորովութիւնն ի վնաս ապագայ սերունդին։

Պանդխտութեան առաջն մի թումբ բարձրացնել մեր կարողութենէն վեր է։ Սակայն եթէ ազգային մարմիններն անկարող կը գտնուին առայժմ նորա արշաւանաց դիմադրելու, եթէ մասնաւոր պարագայներ տակաւին նմա նպաստել կերևին, չեմք կարող գոնէ նորա վնասներն մեղմացնել և ջնաջ նիւթապէս և բարոյապէս անել այնպէս, որ քաղաքաց վատթար ազդեցութիւնն նուազագոյն լինի։ Չեմք կարող՝ որքան հնար է՝ կասեցնել այն բազմատեսակ ախտերու մուտքն ի հայրենիս, զորս պանդուխտներէ շատերն կը ներմուծեն անդ՝ իբր իւրեանց երկարատև բացակայութեան միայնակ արդասիք։

* * *

Այն կ. պոլսեցի հայերն, որոց ընկերական վիճակն չ՝ տայ առիթ մօտէն քննելու հայ պանդուխտներու վարած կեանքն, որք յատկապէս զբաղած չեն առողջապահութեան փափուկ և կարևոր խնդրոց հետ, չը կարեն երևակայել անգամ թէ ինչ է այդ տաժանելի, հակամարդկային կեանքն զոր կը վարեն նոքա օտար քաղաքաց մէջ։ Այն հանգամանքներն որք բազմատեսակ ժանտական, հիւծիչ հիւանդութիւններ կարտադրեն անպատճառ, անմաքրութիւն, օդի անբաւականութիւն և նեխումն, սնունդի պակասութիւն կամ անընարողութիւն, մեր պանդուխտներն նոցա ենթարկեալ են կատարելապէս, և որք զորեղ մի աջակից գտնելով նաև բարոյական ընկճման մէջ, որ ամեն հայրենազերծ թշուառի բաժինն է, լռիկ բայց անընդհատ հայրենեաց յոյսերն և ընտանեաց նեցուկներն յերկիր կը տապալեն։

* * *

Այս աննպաստ հանգամանաց հաւասար չարաբեր է բազմաբնակ և այլացեղ քաղաքներու մէջ տիրող բարոյականութեան մակերևոյթն, որ փոխանակ միամիտին նողկանք պատճառելու, մի դիւրամատչելի հրապոյր կընծայէ նմա։ Պանդուխտին համար անպարկեշտութեան, մոլութեան գոյութիւնն կամ աստիճանն երկրին անունէն կախեալ է։ Ինչ որ այպանելի էր և մեղք կը համարուէր իւր գիւղին մէջ, կը կարծէ թէ մայրաքաղաքին մէջ չէ մեղադրելի և ոչ քրէական յանցանաց կարգն։ Այս համոզման կցորդեմք նաև մեծ կեդրոններու մէջ ընդհանրացած չար օրինակներն, և կարեմք հասկանալ թէ մի երիտասարդ, որ իւր մանկութիւնն անցուցած է ժուժկալ կենօք, օդաւէտ վայրերու, առաքինի մի շրջանի մէջ և մեծերու հսկողութեան ներքև, ինչ կերպով կենցաղելու տրամադիր է, ճիշդ այն պահուն ուր կիրքերն կը զարթնուն և երբ նա մոռացութեան մէջ և եթ կորոնէ իր ցաւոց սփոփանքն։

* * *

Սակաւաթիւ են յոյժ Կ. Պոլսոյ այն պանդուխտներն՝ որք պատահմամբ մի բացառիկ դրութեան մէջ կը գտնուին։ Նոքա իսկ որք մասնաւոր տուներու մէջ կը ծառային, տանն ամենէն վատառողջ անկիւնն կը բնակին։ Տունին մէջն են, բայց տուն չեն։ Իսկ մեծագոյն մասն խրճնուած խուցերու, բաղնիքներու, գոց կրպակներու մէջ, ուր արեգակն մուտք չունի, ուր օդն շրջան չունի, գիշերուան հանգստութիւնն կը խնդրեն այն տաժանելի հոգնութեան փոխարէն որ ունեցել են ցերեկն, օդային ամեն անհարթութեանց ենթարկեալ։

Բանւոր պանդուխտներուն քաջառողջութեան աննպաստ մի պարագայ է նաև նոցա թէ մարմնոյն և թէ բնակութեանց յետին ծայր անմաքրութիւնն, որոց վերայ մի գաղափար ստանալու համար պէտք է, արհեստական պարտաւորութենէ մղեալ, բժշկացս պէս ի մօտոյ զայնս ստուգելու առիթն ունենալ։ Թող պատմեն մեր ազգային արհեստակիցներն թէ ինչ զգացում է որ կը պատէ իւրեանց անձն, երբ կայցելեն այդ ախտագոյացուցիչ որջերն, և ինչ պայքար է անողոք նոցա ուղեղին մէջ՝ երբ մի և նոյն պահուն գիտական ուշադրութիւնն կը խառնի այն